

АЗЕРБАЙДЖАН, АЗЕРБАЙДЖАНСЬКА РЕСПУБЛІКА – держава, розташована у східній частині Закавказзя на березі Каспійського моря. На півдні має кордон з Іраном і Туреччиною, на півночі – Російською Федерацією, на північному заході – Грузією, на південному заході – Вірменією. До складу А. входять Нахічеванська автономна республіка (відділена територією Вірменії) та самопроголошена (1988) як незалежна республіка Нагірно-Карабахська область. Столиця – м. Баку. Площа 86,6 тис. км². Населення 8,6 млн осіб (2007). Переважна більшість населення за віросповіданням мусульмани-суніти.

А. – президентська республіка. Вищий орган законодавчої влади – постійно діючий парламент. Вищий орган виконавчої влади – Кабінет міністрів.

Найдавніше поселення на території А. Кюльтепе належить до часів енеоліту. Від 9 ст. до н.е. відома ранньорабовласницька держава Мана. Від 8 ст. до н.е. на сучасній території А. наймогутнішою державою була Мідія. В 6 ст. до н.е. її завоювали перси з династії Ахеменідів. Після розгрому персів Александром Македонським виникла держава Атропатена, від назви якої походить етимологія слова А., тобто “країна вогню”. На початку 3 ст. до н.е. цією територією заволоділа династія Сасанідів, які створили могутню державу в Ірані. На початку 6 ст. поширився сильний антиперський рух на чолі з Маздаком. У середині 7 ст. цю територію захопили араби, поширився іслам. В середині 11 ст. новими завойовниками стали турки-сельджуки. В 12 ст. зміцнилися держави Кесранідів та Ільдегізидів, які встановили торговельні зв’язки з Київською Руссю. Після монголо-татарського завоювання 13 ст. виникла держава Хулагуїдів. 16 ст. А. увійшов до складу держави Сефевідів, які вели боротьбу за гегемонію з османами. На початку 19 ст. в країні поширюється вплив Росії. За договорами 1813, 1828 з Іраном північні терени А. були приєднані до Російської імперії, південні терени А. залишилися в складі Ірану. Від 1901 почалася промислова розробка покладів нафти. 1918-21 північний А. був окупований німецькими, турецькими та англійськими військами, у березні 1922 А. увійшов до Закавказької Федерації, а в грудні 1922 в її складі – до СРСР. 1936 – 1991 А. – союзна республіка у складі СРСР. Від 1991 – незалежна держава. 1988-94 – перебувала у стані війни з Вірменією за Нагірний Карабах. 2002 з метою транспортування каспійської нафти на світовий ринок розпочато будівництво нафтопроводу Баку – Тбілісі (Грузія) – Джейхан (Туреччина). Експлуатація зазначеного нафтопроводу за проектною потужністю здійснюється з весни 2007. Серед країн СНД А. має особливі відносини з Грузією, Україною, Молдовою в рамках міждержавного регіонального об’єднання – ГУАМ. Україна та А. встановили дипломатичні відносини 8 лют. 1992, розвивають взаємини на основі взаємовигідного співробітництва. Україна та Азербайджан позитивно впливають на міжнародні відносини в чорноморсько-каспійському регіоні. Перспективним спільним проектом вважається розбудова нафтопроводу Одеса-Броди-Гданськ, яким має транспортуватися в Європу каспійська нафта.

Серед країн Закавказзя найбільш чисельною є українська громада, яка проживає в А. Формування українських поселень в А. розпочалося

наприкінці XIX ст. У 1920-1930-х рр. в А. переїхало чимало українських фахівців, які були задіяні в розбудові його індустрії, зокрема, розвивали нафтовидобуток. Багато українців переселилося до А. в роки Великої вітчизняної війни. За даними радянського перепису 1989 р. в А. проживали 32,2 тис. українців, а за даними азербайджанської статистики станом на 1 січня 2002 р. в країні проживало 29 тис. українців (восьма за чисельністю національна меншина в Азербайджані). Основна частина українців проживає в м.Баку.

А.Ю.Мартинов.

АЗЕРБАЙДЖАНЦІ В УКРАЇНІ. Переселення азербайджанців на територію України зумовлювалося переважно факторами економічного характеру. За переписом 1959, в Україні проживало 6,7 тис., 2001 – 45,2 тис. А., основна частина яких проживала у містах. Найбільше їх мешкає в Донецькій обл. – 8 тис., Харківській – 5,6 тис., Дніпропетровській – 5,6 тис. осіб. Зростання їх чисельності відбувалося найбільш швидко в 1960–1990 – у 5,5 рази.

26,7 тис. азербайджанців вважають рідною мову своєї національності, 9 тис. – російську, 2,3 тис. вільно володіють українською. Нині в 15 областях України діють їхні національно-культурні товариства, у 8 областях – недільні школи з вивчення азербайджанської мови і літератури. Від 1998 у Києві виходить часопис “Голос Азербайджану” (азербайджанською та українською мовами).

Літ.: Етнонаціональний розвиток України: Терміни, визначення, персоналії. – К., 1993; Рудницька Т.М. Етнічні спільноти України: тенденції соціальних змін. – К., 1998.

М.М.Вівчарик.

“АЗОВСЬКЕ СИДІННЯ” 1637-42 – оборона донськими і запорозькими козаками фортеці й міста Азов, захопленого ними у відповідь на спустошливі напади кримських і ногайських татар на російські та українські землі. Від початку облоги в Азові воювали близько тисячі запорожців. У пошуках матеріальної і військової підтримки козаки направили своїх послів до московського царя Михайла Федоровича, який, хоча й співчував учасникам “А.с.”, офіційно відмежувався від їхніх дій, аби уникнути воєнного зіткнення з Туреччиною. Тим часом султан Ібрагим I, дочекавшись завершення війни своєї імперії з Іраном, зосередив під Азовом 240-тисячну армію. Протягом кількох місяців захисники фортеці, кількість яких складала майже 5400 чоловіків (за іншими даними – 14 тис. чол.) й 800 жінок мужньо відбивали численні атаки, завдавши турецькому війську великих